

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО ГЕОГРАФІЧНОГО
ТОВАРИСТВА

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ



**РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНОЇ ДУМКИ
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ПОШУКИ**

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
присвяченої 50-річчю Мелітопольського відділу
Українського географічного товариства

(27-28 вересня 2006 року)

Мелітополь, 2006

УДК 911.1 (477.7)
ББК 26.8 (4 Укр. 7)

Розвиток географічної думки на півдні України: проблеми і пошуки: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю Мелітопольського відділу Українського географічного товариства (27-28 вересня 2006 року). – Мелітополь: «Видавництво Мелітополь», 2006. – 271 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Аносов І.П. – д. пед. н., професор (голова)

Воровка В.П. – к.геогр.н., доцент (заступник голови)

Арабаджи О.С. – к.геогр.н., доцент

Даценко Л.М. – к.геол.-мін. н., доцент

Денисюк Г.І. – д. геогр. н., професор

Зеленська Л.І. – д.пед.н., професор

Левада О.М. – к. геогр. н., доцент

Левада О.В. – к. геогр. н., доцент

Марченко О.А. – к.геогр. н., доцент

Пилипенко І.О. – к.геогр.н., доцент

Мельничук А.Л. – к.геогр.н., доцент

Непша О.В. - асистент

Відповідальний за випуск – ст. викл. Н.М. Барабоха

Рекомендовано до друку Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету (протокол № 1 від “ 8 ” вересня 2006 р.)

У збірнику вміщені наукові, історико-географічні, навчально-методичні праці викладачів, науковців, аспірантів, магістрантів, у яких висвітлюються історичні аспекти розвитку, сучасні проблеми і перспективи географічних досліджень на півдні України. Оpubліковані статті оприлюднені на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Розвиток географічної думки на півдні України: проблеми і пошуки”, яка присвячена 50-річчю з дня утворення Мелітопольського відділу Українського географічного товариства.

Тексти доповідей подані в авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, добір, аналіз і точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

©Мелітопольський державний педагогічний університет
©Мелітопольський відділ Українського географічного товариства

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ВНЕСОК ВЧЕНИХ-ГЕОГРАФІВ У РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РЕГІОНУ

АЛЕКСЕЕВ А.Н. Начало пути Мелитопольского отдела Украинского географического общества.....	3
ВОРОВКА В.П. До 45-річчя природничо-географічного факультету МДПУ.....	10
ДАЦЕНКО Л.М. та ін. Історія становлення кафедри фізичної географії.....	19
АРАБАДЖІ О.С., БАРАБОХА Н.М., МАЦЕНКО А.Л. Кафедри географії України та краєзнавства МДПУ – 10 років.....	23
САЖНЕВА Н.М. Кафедра економічної і соціальної географії та методики викладання географії (історичний нарис).....	30
ШИЛОВА Л.Г. Научные исследования Мелитопольского отдела географического общества Украины 50 лет назад.....	33

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ФІЗИКО- ГЕОГРАФІЧНІ ТА ГЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВЕРХОВЦЕВ В.Г. Оценка безопасности объектов газотранспортной системы на основе неотектонических Критериев (на примере Керченского терминала по перевалке сжиженных углеводородов).....	36
ГЛУЩЕНКО Ю.И. Некоторые аспекты состояния природной среды Керченского полуострова в мезолит-античный период и её изменение человеком.....	42
ДАЦЕНКО Л.М. Геологічні умови місцезнаходжень залишків вівіпарид в алювіальних відкладеннях верхнього кайнозою Причорномор'я і кореляція пізньокайнозойських континентальних відкладень.....	48
ДЕНИСИК Г.І., ЧИЖ О.П., БОНДАР В.В. Антропогенізація степу України.....	51
КОЗИНСЬКА І.П. Вплив гірничопромислових комплексів на навколишнє природне середовище Кіровоградщини.....	55
ПРОХОРОВА Л.А. До питання про моніторингові дослідження здоров'я населення в урбанізованих геосистемах.....	59

СИТНИК О.І. Передумови антропогенних змін клімату міжзонального екотону правобережного лісостепу і степу України.....	64
ТАМБОВЦЕВ Г.В., ТАМБОВЦЕВА Г.Т. Типологія регіональних фізико-географічних одиниць рівнинної частини України.....	68
ХОДОСОВЦЕВ О.Є. Перспективи використання фітокліматичного аналізу в географії лишайників.....	71
ЧОРНИЙ С.Г. Антропогенна енергія як кількісний критерій оцінки величини впливу людини на агроландшафт.....	74

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ ТА СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

БАРАБОХА П.А. Проблемно-символическое тестирование качества географических знаний и умений.....	80
БАРАБОХА О.П. Пути совершенствования системы образования Украины.....	83
БОГАДЬОРОВА Л.М. Чинники та фактори функціонування особистих господарств населення.....	85
АРАБАДЖІ О.С., ЛЕВАДА О.М., МАЦЕНКО А.Л., ЛЕСУШИНА О.А. Тенденції розвитку ринку праці Запорізької області.....	89
ВЕРХОВЦЕВА О.В. Газова промисловість України: суспільно-географічні особливості розвитку.....	95
ИВАНОВА В.М. Возможности снижения отрицательного влияния рыбного хозяйства на окружающую среду в прибрежной зоне Азовского моря.....	102
КОЗЛОВЕЦЬ А. Взаємозв'язки між етнічним складом населення Херсонської області та його статеві-віковою структурою.....	105
КУКСА Н. Потенціал розвитку малих міст Запорізької області.....	109
ПИЛИПЕНКО І.О., МАЛЬЧИКОВА Д.С., ПИЛИПЕНКО В.Д. Правило Зіпфа – Медведкова на прикладі міст Запорізької та Херсонської областей.....	112
МЕЛЬНИЧУК А.Л. До питання формування східної межі європейського суспільства.....	116

ОНІЩУК В.П. Аналіз місця автономної республіки Крим в етнічній структурі України.....	122
ПИЛИПЕНКО І.О. Суспільно-географічна периферія Запорізького та Херсонського пограниччя.....	126
ПІДГРУШНИЙ Г.П. Функціонування промислового виробництва як чинника техногенної небезпеки життєдіяльності населення регіонів країни.....	129
САЖНЄВА Н.М., АРСЕНЕНКО І.А., ДОНЧЕНКО Л.М. Використання рекреаційного потенціалу Приазовського району Запорізької області.....	131
САРКІСОВ А.Ю. Просторові особливості рівня життя населення Херсонської області.....	134
СЕРДЮК А.М., СКРИПНИК Н.Я. Інфраструктурна забезпеченість та її значення для розвитку туристично-рекреаційного комплексу.....	139
СМАЛЬ І. Україна в контексті сучасних інтеграційних процесів: географічний вимір.....	141
СМИРНОВ І.Г. Міжнародна логістика як чинник євроінтеграційної стратегії України: освітньо-географічний контекст.....	148
ДОНЕЦЬ І.А. Проблеми якості питної води м. Запоріжжя.....	154
СТЕЦИШИН М.М., МАЦЮРА М.В., НЕПЩА О.В., ЗАВЯЛОВА Т.В. Еколого-економічні проблеми агропромислового природокористування на півдні України.....	156
ЧИРКОВА Т.А. Особливості етнічної структури півдня України.....	159

РОЗДІЛ 4. ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНУ

БУРЛАКА Є.В. Топографічні описи півдня України кінця XVIII – початку XIX ст.....	164
ЗЕЛЕНСЬКА Л.І. Історико-географічні дослідження регіону: напрями, постаті, перспективи (на прикладі Дніпропетровщини).....	171
КРЫЛОВ Н.В. Молочанские меннониты и лесоразведение в Запорожском Приазовье.....	174
МАШКОВА О.В. Поняття якості життя в історичному Аспекти.....	179

	ВОРОВКА В.П., МАРЧЕНКО О.А., НЕПША О.В. ✓	
79	Природовідтворення як пріоритет збереження степового ландшафту України.....	233
185	БОЙКО М.Ф., БОЙКО П.М. Території та об'єкти природно-заповідного фонду в екомережі Херсонщини.....	242
	КОЛОМІЙЧУК В.П. Фіторізноманіття меридіональних річкових екокоридорів Північного Приазов'я.....	245
	МАЦЮРА М.В., СТЕЦІШИН М.М., НЕПША О.В., ✓	
	ЗАВ'ЯЛОВА Т.В. Сучасні шляхи вирішення проблеми збереження малих річок Запорізької області.....	253
88	ОРЛОВСЬКА Т.О., ОРЛОВСЬКА Н.А. Екологічний моніторинг Запорізького краю.....	256
91		
94	ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	260

СУЧАСНІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЛИХ РІЧОК ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

М.В. Мацюра, М.М. Стецишин, О.В. Непша, Т.В. Зав'ялова
Мелітопольський державний педагогічний університет

Одну з провідних ролей у формуванні екологічного стану та екомережі території Запорізької області відіграють малі річки. Екосистеми малих річок дуже відчутно реагують на будь-яке втручання і тому можуть служити індикатором можливих наслідків надмірного антропогенного впливу на більш значні за розмірами екосистеми басейнів середніх і великих річок.

Всього у області налічується 118 малих річок. В умовах порушення природного режиму внаслідок неправильного планування території, інтенсивного зрошення при надмірній кількості опадів найпоширенішим є підтоплення і навіть затоплення населених пунктів та сільгоспугідь. В основному це Михайлівський і Веселівський райони. Малі річки південного заходу області (Якимівський, Мелітопольський і Веселівський райони) являють собою періодичні водотоки з можливою відсутністю стоку по декілька років підряд.

Сучасний екологічний стан малих та середніх річок області, згідно з результатами проведеної паспортизації оцінюється за більшістю показників як незадовільний. Незадовільний стан малих річок у Запорізькій області обумовлює ряд важливих чинників. Через неефективну роботу очисних споруд, особливо в житлово-комунальному господарстві (м. Гуляйполе, м. Орхів, смт. Чернігівка, смт. Якимівка, смт. Куйбишево тощо) в малі річки скидаються забруднені зворотні води. Щорічно обсяги скиду забруднених зворотних вод безпосередньо у малі річки від суб'єктів господарювання досягають 23-25 млн. м³ [5]. Особливо актуальною є проблема змиву забруднюючих речовин з урбанізованих територій (Запоріжжя, Мелітополь, Пологи, Орхів, Токмак тощо). Крім того, у малі річки надходять дренажні води, що захищають зрошувані сільськогосподарські угіддя і населені пункти від підтоплення. З дренажними водами до водних об'єктів надходять мінеральні солі, фосфати, органічні речовини, мінеральні добрива, пестициди і гербіциди.

Останнім часом малі річки часто пересихають, весняний стік на багатьох з них повністю затримується у ставках або

використовується для зрошення, обводнення, втрачається у зв'язку з випаровуванням. Досить широка мережа ставків і водосховищ призвела до повної втрати природної наскрізної проточності річок, до недопустимого зниження водообміну в річках і ставках. Це не могло не створити умов для багатопланового негативного впливу на річки як на елемент ландшафту. До зникнення меандрів, плес та перекатів призвела проведена меліорація земель заплави, внаслідок якої відбулося заростання та замулення русла, через що малі річки втратили властиві їм біотопи.

Висока розораність басейнів річок на тлі дуже низького рівня заліснення сприяє інтенсивному розвитку процесів ерозії на 40-60 % території області [1]. Продукти ерозії, відкладаючись у руслах річок, призводять до їх замулення. Існує надмірна зарегульованість річок ставками і водосховищами (коефіцієнт зарегульованості сягає 0,51-1,79). Значну кількість ставків створено без проектів, тому періодично їх греблі розмиваються, замулюючи русла та створюючи небезпечні ситуації під час руху хвилі прориву вниз за течією.

Крім того, серед основних причин, які впливають на погіршення екологічного стану малих річок Запорізької області, слід назвати відсутність:

- у багатьох сільських та міських поселеннях офіційно обраних та впорядкованих сміттєзвалищ;
- дієздатного механізму централізованого вивезення сміття з житлового сектору;
- спеціалізованих організацій і системи регулярного очищення русел малих річок від забруднювачів та сміття природного походження [4].

У більшості прибережних смуг і водоймах області спостерігається порушення режиму природокористування. Це відбувається через неузгодженість законодавчих актів і юридичну сваволу місцевих органів влади щодо землекористування (роздача і приватизація заплавної ділянок, прибережних смуг для орних угідь тощо), а також через відсутність достатніх коштів для здійснення технічних водорегулюючих заходів [3]. Скидання неочищених стічних вод, неналежний стан водоочисних споруд, відсутність впорядкованих вигребів та систем водовідведення і очистки у приватному секторі призводять до отруєння води у

річках. Щорічно у річки області скидається близько 163 тис. т забруднюючих речовин.

Найбільший вплив на екологічний стан водних об'єктів мають аварійні ситуації на міських каналізаційних мережах. На цей час більшість водопровідних і каналізаційних мереж Запоріжжя, Мелітополя, Токмака, Оріхова, Поліг знаходяться в незадовільному стані. Виникненню серйозних аварійних ситуацій загрожують зношене та застаріле технологічне обладнання, відсутність коштів на його ремонт і нове будівництво. Аварії на каналізаційних наносних станціях і колекторах призводять до значного забруднення водних об'єктів та прилеглої території, створюють небезпечну санітарно-епідеміологічну обстановку.

Вкрай незадовільний стан малих річок Запорізької області вимагає системних заходів для поліпшення ситуації. Зважаючи на високу вартість робіт з оздоровлення малих і середніх річок області та обмеження їх можливого фінансування, першочерговими мають бути заходи, які дозволять у найближчі два-три роки стабілізувати становище. Це — закінчення паспортизації річок і розробка на їх основі заходів з оздоровлення їх екосистем.

Основними напрямками вирішення проблеми на сучасному етапі розвитку держави, що не вимагають надмірного фінансування, є розширення Закону України «Про природно-заповідний фонд України», включення до переліку територій, що потребують спеціальної охорони, прибережних смуг малих річок, більш тісне підпорядкування держкомводгоспу України Міністерству екології та природних ресурсів України [2].

Крім вищезазначених організаційно-правових напрямків вирішення проблеми збереження стану малих річок можна назвати і організаційно-практичні:

- обладнання для кожного населеного пункту впорядкованого сміттєзвалища, розробка і реалізація системи централізованого вивезення сміття;

- роздача у безоплатну оренду ділянок прибережних смуг для забезпечення належного використання і постійного контролю;

- проведення експертизи і оцінки стану водосховищ і ставків з метою визначення доцільності їх утримання у руслах річок;

- здійснення заходів з відтворення екологічних функцій прибережних захисних смуг у заплавах річок, зокрема їх

заліснення, залуження, винесення за їх межі екологічно небезпечні об'єкти тощо;

- заборона використання русел малих річок як каналізаційних систем для прямого скиду забруднених вод, незалежно від довжини річки та її водності;

- робота над відновленням природного стану русел малих річок;

- збільшення площі лісів у басейнах малих річок до 12% (для степової зони);

- залуження заплави річок луговими травостоями;

- заборона видобутку у руслах малих річок піску та гравію, що збереже структуру донних біоценозів.

Зазначені заходи є першочерговими і не потребують значних коштів, вони дозволяють в деякій мірі зберегти водність малих річок, раціонально використати їх водні ресурси, стимулювати природні процеси самоочищення в руслах.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Малі річки України: Довідник / А.В. Яцик, Л.Б. Бишовець, Є.О. Богатов та ін. – К.: Урожай, 1991. – 294 с. 2. Методика з упорядкування водоохоронних зон річок України. – К.: УкрНДІВЕП, 1999. – 40 с. 3. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1999 році. – К.: Вид-во Мін. екології та природних ресурсів України, 2000. – С. 11-14. 4. Участь громадськості у збереженні малих річок України. Матеріали загальнонаціонального семінару і Першої робочої зустріч Української річкової мережі. – Київ: Wetlands International, 2003. – 136 с. 5. Твоє майбутнє-земля за порогами. – Запоріжжя: «Видавничо-поліграфічний комплекс «Запоріжжя», 2004. – С. 28-32.

ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ

Т.О. Орловська, Н.А. Орловська

Мелітопольський державний педагогічний університет

Екологічний моніторинг Запорізького краю необхідно проводити з метою індикативного планування його розвитку. Природно-ресурсний потенціал області дозволяє розвивати в її межах потужний економічний потенціал. Багата ресурсна база стала основою для розвитку гірничо-металургійного та енергетичного комплексів. Наявність різноманітних рекреаційних ресурсів (пляжі, мінеральні води, лікувальні грязі, клімат та інші)